

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Досліджується процес становлення терміну «постмодернізм», витоки, умови виникнення, причини формування та еволюції постмодернізму як філософського напрямку. Цей процес аналізується крізь призму взаємодії соціальних і культурних змін у суспільстві. Проблема виникнення постмодернізму вивчається у культурологічному та соціологічному ракурсі, які й сьогодні мають місце у філософському дискурсі.
Ключові слова: постмодерн, постмодернізм, інформація, суспільство, культура.

Дослідження засад формування того чи того філософського напрямку або течії – невід’ємна частина його дослідження, оскільки саме вивчення витоків і передумов, джерельного та культурологічного, соціального базису дає нам можливість охопити всю повноту цього напрямку, досягнути умови його становлення, а відтак і глибше зрозуміти основні засади філософської течії та, як кінцева мета, – створити комплексну характеристику цього напрямку. Наразі постмодерністський підхід до осмислення сучасності *актуалізується* і досі залишається важливим культурологічним і соціальним явищем не лише на західному підґрунті, а й у контексті сучасної української соціокультурної ситуації.

Враховуючи незавершеність постмодернізму, пов’язану не лише з особливістю його теоретичних засад, а й із сучасністю та незавершеністю самої постмодерної культури, яку він породжує, наразі будувати цілісну картину цього феномену непросто. Хоча такі спроби робляться в українській дослідницькій літературі, а також у працях російських та інших зарубіжних авторів. Зокрема, згадаємо Н. Автономову, І. Ільїна, М. Кастельса, Л. Маркову, В. Діанову, Д. Затонського, П. Козловський та ін.

Сам термін «постмодернізм» певною мірою відображає реальний стан сьогодення українського суспільства. Зауважимо, що вже згадана невизначеність постмодернізму зумовлює відсутність однозначного визначення цього терміну. Його немає ще й тому, що сам постмодерн – не досягнення локального типу чи окремого філософа, це сучасний феномен загальної культури, осмислення загальних людських надбань. Хоча, наприклад, Д. Затонський стверджує, що «постмодерністські можливості» – оскільки до них відноситься глибина проникнення в саму машинерію людського буття й оскільки вони не гальмуються ідеологічною упередженістю – художньо ледве не безмежні; що ж до найновішого глобального постмодернізму, то він значною мірою деформований глибиною свого «песимізму», і це перетворює його швидше на домінуючу кризової культури, ніж у видатне явище мистецтва. Чим постмодернізм чистіший, тим він дрібніший» [3]. У свою чергу, Дж. В. Чемпмен підводить під поняття «постмодерн» усе, що є сучаснішим, ніж французький імпресіонізм, тобто щось прогресивне та абсолютно нове. В англомовній літературі постмодерн постає зовсім з іншого боку. Д. Сомервелла у «Дослідженні історії» характеризує «постмодерн» як теперішню фазу розвитку європейського суспільства та європейської культури, а початком цього етапу вважає 1875 рік, коли відбувається певний перехід до глобалізації, відмова від зосередження на національно-державних інтересах і становлення глобального, загальнолюдського типу мислення.

В американському просторі поняття «постмодерн» за відносно невеликий проміжок часу переживає колосальні зміни: від непевного виразу, що має в собі негативний контекст – розслаблення, слабосилля та параліч, до позитивного розуміння, що передбачає плюралістичний підхід до сучасних і майбутніх зобов’язань людини. Як один із варіантів підходу і типології соціуму поняття «постмодерн» розкриває Деніел Бел, який наголошує, що всі зміни, які проходять під грифом «пост-», стосуються виключно інтелектуальних, ментальних аспектів людського життя, хоча й не є чимось принципово новим, а постають наступним етапом розвитку індустріального суспільства.

С. Скоропанова зазначає, що поняття постмодернізм слугує для пояснення: нового періоду у розвитку культури, стилю постнекласичного наукового мислення, різноманітних

течій постнекласичної філософії, нового художнього стилю, нового напрямку в літературі, малярстві, архітектурі тощо, художньо-естетичної системи 20 століття та, власне, теоретичної рефлексії зазначених явищ.

У філософському просторі «постмодерн» з'являється набагато пізніше, ніж у мистецтві, скульптурі та літературі, й у вигляді справжнього, повноцінного поняття розробляється лише Ж.-Ф. Ліотаром у його праці «Становище постмодерну». Філософ запевняє, що постмодерністський філософський дискурс – це дискурс опозицій, а власне – опозицій до гранд-і мета-нарративів. Він закликає боротися саме за такий спосіб характеристики дискурсу: «Що таке постмодернізм? Давайте вести війну з тотальним; давайте станемо свідками непристойного; давайте активізувати розходження і ми врятуємо честь імені», тобто через боротьбу із загальним, тотальним, яке вже не має змісту в сучасному світі, починається звільнення окремих частин, а отже – спрямованість на множинне, на плюралізм.

Однак, незважаючи на численну кількість публікацій на цю тему, окремі питання залишаються малодослідженими. Зокрема нез'ясованою залишається роль соціокультурних змін у становленні постмодернізму як такого, а сам постмодернізм розуміється академічними філософами здебільшого як щось розмите і нерозбірливе, те, що не має під собою чіткого логічного підґрунтя. Відтак і термін «постмодернізм» не з'ясований до кінця та не має певного чіткого, ясного визначення. Тому ми спробуємо відтворити історичний процес становлення постмодернізму як філософської течії, виявити основні причини його виникнення і довести, що цей напрям і стиль мислення досі залишається актуальним і значимим не лише у теоретичному філософському просторі, а й у практичному вимірі, особливо – в сучасному українському вимірі.

Отже, теоретичним підґрунтям становлення постмодерністської концепції були й залишаються дослідження та роботи здебільшого представників французького постструктуралізму, таких як Ж. Лакан, Ж. Деріда, М. Фуко, Ж.-Ф. Ліотар. Свою популярність у різноманітних колах постмодерн здобув, зокрема, за допомогою його широкого використання не лише на основі філософського базису, а, і це його перше підґрунтя, – в літературі, скульптурі, архітектурі та художньому мистецтві загалом. Відтак як певна теорія культури, теорія мистецтв, в якій намагалися звести до спільного знаменника досвід різноманітних нових мистецтв, постмодернізм осмислюється радше як синонім постструктуралізму, аж доки не виявить себе як теоретичну рефлексію, певну методологію, а отже, не заявить про себе як окремий напрям, окрема критична культурологічна, а згодом – і філософська школа. Саме аналіз різноманітних художніх творів дав постмодерну можливість так широко розвиватися до наших днів.

Отже, постмодернізм сьогодні можна визначити як напрям сучасної філософії, який методологічно, змістовно та цілісно дистанціюється від класичної, некласичної філософії та конститує себе як пост-сучасну, пост-некласичну філософію. Відтак, постмодернізм стоїть в опозиції до попередніх філософських течій. Головне питання – чому? Р. Рорті зазначає, що філософія зазвичай не вигадує чогось концептуально нового, а лише пояснює та систематизує ті події, які вже відбулися. Відтак сучасна філософія може розвиватися виключно у вигляді певної розповіді чи опису, «розмовою про культуру в культурі». Значить, постмодернізм, згідно з Р. Рорті, сьогодні не постає метою чи вектором, який спрямовує подальший розвиток людства, а лише засвідчує те, що відбувається.

Далі ми переходимо до передумов становлення постмодернізму. Що саме спричинило саме такий розвиток філософії? Ж.-Ф. Ліотар стверджував, що сам перехід до епохи постмодерну розпочинається приблизно в 50-60 рр. ХХ сторіччя, але не постає як заперечення модерну, а скоріше як його логічне продовження та розвиток. Відтак, на думку філософа, «постмодернізм міститься ще у модерні, оскільки модерн намагався описати й осягнути самого себе, вийти за власні межі, нехай і не надто дієвим способом, а тому постмодернізм – лише той самий модернізм на якісно новій стадії свого розвитку та оновлення» [2, с. 126].

П. Козловський зосереджує свою увагу на надзвичайно широкому поширенні техніки, яке спричиняє суттєві зміни у мисленні сучасної людини. Йдеться про так зване технократичне мислення, за якого суспільство надає значну перевагу саме технологічному вектору розвитку як оточуючого середовища, так і себе самого.

І перше, що призводить до якісних змін у суспільстві – це зміна взаємин між людьми. Якщо раніше йшлося про виробництво як таке, а цінувалася здебільшого енергія – її кількість, то сьогодні в авангард розвитку виходить абсолютно нове утворення – інформація. Інформація не як

банальна фіксація даних, того, що вже відбулось, а інформація як та сила, що дозволяє значно скоротити витрати енергії на виробництві. Крім того, потрібно зазначити, що спроби диференціювати техніку і культуру виявляються недовірними і помилковими: ці поняття не стосуються різних аспектів людського життя (матеріального та духовного), а навпаки – тісно сплетені між собою та логічно доповнюють одне одного на даному етапі розвитку людства, оскільки як культура, так і техніка не є чимось відстороненим, а вигадані та матеріалізовані саме людиною. Отже, однією з основних суспільних передумов становлення та виникнення постмодернізму є перехід від індустріального суспільства до інформаційного, а відтак і культура перетворюється, існує не лише заради самої культури, а постає скоріше помічником, однією з можливостей турботи про людину, – культура оформлює і закінчує те, що дає техніка та наука, надаючи йому найбільш відповідної форми.

Наступним і не менш важливим є той факт, що наше суспільство сьогодні перебуває у стані пошуку. Як, власне, і завжди. Проблема полягає у тому, що після тотального раціоналізму Нового часу, після спроб фундаментальних мислителів відповісти на питання буття за допомогою розуму, стає дедалі більш очевидним, що «рацію» не здатне досягнути всю повноту нашого буття, не здатне зрозуміти трансцендентне. Зокрема, П. Козловський стверджує, що Модерн сформував беззастережну переконаність у здатності розуму розв'язувати будь-які проблеми суспільного й індивідуального буття. Благі наміри просвітників вилилися не тільки у розмежування науки і техніки, а й у появу тоталітарних режимів [див.: 4, с. 20-25]. І хоча наш розум неможливо заперечувати, він все одно залишається абсолютно безсилим у питаннях цінностей, оскільки не здатен породжувати ідеї, а досягнути за допомогою логіки та раціональних висновків Бога тим більш неможливо [5].

Загалом появу постмодерністської філософії можна пояснити, звичайно, бажанням філософів, мислителів і митців досягнути ту культурну ситуацію, що складається не лише в їх країні та їх оточенні, а й взагалі у людства в цілому. Здебільшого це зумовлено єдиним – перенасиченням, причому в усьому: надлишок інформації, надлишок подій, надзвичайна суміш культур і традицій, котрі постійно перемішуються між собою і з кожним роком стає дедалі важче виокремити головне і другорядне, першочергове і наступне, фундамент і, нарешті, надбудову. Чим це зумовлено? Із середини ХХ століття розпочинається надзвичайно широкий та масштабний процес мілітаризації та глобалізації, а розвиток старих наук і створення нових призводить до зовсім інших підходів до міжкультурного спілкування. Відтак постає питання і про співвідношення науки і культури. Наука в тому вигляді, як її уявляв і конструював модерн – у позитивістському та постпозитивістському ракурсі вже не виправдовує себе, а сучасна наука відмовляється від чіткої диференціації та робить наголос на міждисциплінарних зв'язках і різноманітних нелінійних підходах. Так, у межах психології починають використовувати математичні або біологічні методи і, навпаки, раціональна методика тісно пов'язується із нерациональним, а сам підхід до науки стає більш творчим, наукові ж винаходи намагаються відповідати «гуманізованим» стандартам (штучний інтелект, клонування тощо). Одним із яскравих прикладів цього є становлення синергетики і спроби досягнути оточуючий нас хаос; інший приклад – теорія фракталів. Отже, сам підхід до навколишнього середовища остаточно змінюється: світ уже не уявляється чіткою системою чи механізмом, а радше постає як щось незбагненне, набагато більше за те, що здатен не те що зрозуміти, а й просто описати наш розум. Відтак проект модерну стає недієздатним.

Крім фундаментальних змін у суспільстві не менш важливими є індивідуальні зміни – ті, що стосуються кожного з нас, хоча й здебільшого нав'язані суспільством. Так, у сучасних дослідженнях наголошується на тому, що в нинішньому суспільстві речі перестають виконувати свою безпосередню роль: вони вже не вичерпуються практичним використанням, а стають радше недосяжним ідеалом, до якого людина завжди прагне, хоч ніколи не зможе досягти. Ж. Бодріяр зазначає, що «в нашій міській цивілізації дедалі частіше змінюються покоління продуктів, приладів, «гаджетів», порівняно з якими людина постає як вид надзвичайно стійкий. Якщо вдуматися, – продовжує він, – їх різноманітність аж ніяк не більш дивна, ніж незліченна множинність природних видів, яким людина вже склала детальний опис. Причому в ту ж епоху, коли вона почала це робити систематично, вона зуміла також створити в Енциклопедії вичерпну картину оточуючих її побутових і технічних предметів. Надалі рівновага порушилася: побутові речі (про машини не йдеться) стрімко множаться, потреб стає дедалі більше і більше, процес

виробництва змушує речі з'являтися і зникати дедалі швидше, у мові не вистачає засобів, щоб їх іменувати» [1, с. 9]. Можна стверджувати що людина масового суспільства чи, як визначає це явище Ж. Бодрійяр, суспільства споживання, перебуває в залежності від речей, від їх плинності й мінливості. Людина стає відчуженою і від оточуючих, і від самої себе, оскільки таке технологізоване суспільство за допомогою своїх важелів (наприклад, реклами) намагається створити у свідомості людини цілісний образ ідеального життя. Але навіть досягнення змальованих прикладів не робить людину щасливою: техніка розвивається швидше, ніж людина встигає до неї звикнути, і в погоні за цим образом надто легко втратити свою особистість. Тому насправді інформаційне суспільство все більш фрагментує дійсність у сприйнятті людини.

Слід зазначити, що хоча найяскравішими представниками постмодернізму у філософії зазвичай вважаються французи (Фуко, Бодрійяр), сам постмодернізм формується скоріше як інтернаціональне, глобальне явище, як наслідок тісної взаємодії культур і філософських традицій. Так, значний внесок у постмодерністське переосмислення предмета і завдань філософії належить американцеві Р. Рорті [6]. І сьогодні можна сміливо заявляти про те, що постмодернізм розвивається не просто як філософський напрям, а все глибше і глибше поширюється у різноманітні сфери людського життя, такі як музика, архітектура, кіно.

Постмодернізм – надзвичайно гуманістичний напрям у філософії, що намагається побудувати нову теорію соціальної реальності, дає нам можливість по-новому поглянути на оточуючий світ і зрозуміти сучасні реалії нової технократичної епохи.

Сьогодні постмодернізм виконує важливу роль серед різноманітних філософських напрямів, оскільки створює свою власну та цілісну модель реальності, формує певні специфічні ідеали і норми опису та пояснення світу, які осмислюються з плюралістичного погляду, та проголошує власні ідеали і норми організації знання.

Висновки. Постмодернізм виникає як відповідь на виклик модерну та його раціоналістичних методів осягнення світу, як спроба осягнення та приборкання технологічних і соціальних змін у культурі та загальному прогресі людства. Сьогодні українське суспільство так само, як і західне суспільство кінця ХХ століття, стоїть на роздоріжжі та вимагає розв'язання нагальних культурно-соціальних проблем. Отже, хоча постмодернізм перш за все формується як одна із форм постструктуралізму та деконструктивізму, постмодерністський дискурс сьогодні стає на міцний «філософський» шлях, а відтак розширює поле своєї взаємодії та використання на практиці, оскільки він розуміється скоріше не як просто теорія, що намагається описати суспільні та культурні зміни, а як модель соціокультурної дійсності, в яку тісно вплітається та задає вектор майже у всіх сферах людської діяльності, починаючи з мистецтв і закінчуючи соціологією, не втрачаючи до сьогодні своєї актуальності.

Література

1. Бодрийяр Ж. Система вещей / Жан Бодрийяр. – М.: «РУДОМИНО», 2001. – 224 с.
2. Дианова В. М. Постмодернизм как феномен культуры [Електронний ресурс] / В. Дианова. – Режим доступу: http://anthropology.ru/ru/texts/dianova/cultintro_12.html
3. Затонский Д. Постмодернизм в историческом интерьере [Електронний ресурс] / Д. Затонский. – Вопросы литературы. – М., 1996, № 3. – Режим доступу: <http://www.durov.com/literature3/zatonsky-96.htm>
4. Козловски П. Культура постмодерна / Петер Козловски. – Москва: издательство «Республика», 1997. – 25-30 с.
5. Козловский П. Современность постмодерна / П.Козловский // Вопросы философии. – 1995. – № 10. – 93с.
6. Рорті Р. Філософія і дзеркало природи / Р.Рорті // Сучасна зарубіжна філософія. Течії та напрямки. – К.: Ваклер, 1996. – 296-358 с.

Summary

Klyucheva D., Roshkulets R. Social and Cultural Sources of Postmodern Anthropology. The article investigates the establishment of the concept of postmodernism, sources and reasons of its evolution as philosophical doctrine. This process was considered in relations with social and cultural changes in society. So problem of beginning of postmodernism was shown in culturological and sociological points of view that are present in philosophical discourse today. Keywords: postmodern, postmodernism, information, society, culture.